

Очерки психофармакологии человека. – Л.: Наука, 1968. – 325с.

7. Кольченко В.П. Допрос как способ доказывания и средство обеспечения прав личности в уголовном судопроизводстве: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.09. – Саратов, 2003. – 26с.

8. Podrabinek A. Punitive medicine. – New-York: Khronika Press, 1979. – 194p.

Поступила редакцию 25.01.2019

SUMMARY

Begaliyev Ye.N. To the problem of the use of stimulants during interrogation. The author conducted a detailed review of the etymological content of this term. The data testifying to the problems of existence of this institution in the practice of law enforcement agencies of individual states are given. Some discrepancies are highlighted, as well as conflicts between the norms of the current criminal procedure legislation of the Republic of Kazakhstan regarding the participation of a specialist - a doctor during the interrogation and confrontation. The scientific controversy of various points of view of scientists - processualists, criminologists, psychologists and physicians on the issues raised in the article. Special literary sources and regulatory legal acts of the Republic of Kazakhstan were used.

The author has formulated his own conclusions and practical recommendations aimed at improving the tactics of interrogation and scientific provisions that will lay the methodological basis for the concept of using stimulants in the production of the considered type of investigative actions. In particular, the author has been subjected to constructive criticism of activities related to the use of narcotic and psychotropic substances during interrogation; proposed the term “interrogation stimulants” in the science of forensic; algorithms for reforming the activity of a medical professional have been put forward; justified the further development of alternative means of obtaining evidence, which do not contradict the current legislation. The article is intended for persons interested in the questions of the tactics of investigative actions, methods of investigation of certain types (groups) of crimes, forensic psychiatry, as well as for a wide range of readers.

Keywords: *interrogation; narcotic drug; psychotropic substance; investigation; stimulants.*

Боняк В.О. ©

доктор юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

Коломоєць Ю.О. ©

кандидат юридичних наук
(Дніпровський державний
аграрно-економічний університет)

DOI: 10.31733/2078-3566-2018-6-130-134

ПРОБЛЕМА ЗБАЛАНСОВАНІСТІ ПРОЦЕСУАЛЬНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПОТЕРПІЛОГО В УКРАЇНІ

Розглянуто проблематику збалансованості правового статусу потерпілого в Україні зі статусом інших учасників кримінального провадження; задля збалансованості процесуально-правового статусу потерпілого запропоновано внесення змін до чинного законодавства.

Ключові слова: *потерпілий, процесуально-правовий статус потерпілого, сторона обвинувачення, сторона захисту, сторона потерпілого і його представника.*

Метою даного дослідження є спроба з'ясування питання збалансованості правового статусу потерпілого в Україні зі статусом інших учасників кримінального провадження.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Досліджувану проблематику частково висвітлювали вітчизняні правники: С. Абламський, В. Бояров, Г. Гончаренко, Л. Лобойко, В. Рогальська, А. Столітній та ін. Однак сучасні євроінтеграційні процеси у державі, судово-правова реформа та значні соціально-економічні й політико-правові зміни, що останнім часом відбуваються в Україні, вимагають новітніх комплексних досліджень у означеному напрямку.

Виклад основного матеріалу. Основоположні принципи, на яких базується процесуально-правовий статус потерпілого в Україні, закріплені у Конституції Української держави:

© Боняк В.О., 2019

© Коломоєць Ю.О., 2019

1) людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю; права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; держава відповідає перед людиною за свою діяльність; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (ст. 3 Конституції України);

2) громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом (ст. 24) [1].

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови термін «потерпілий» трактується :

- у значенні прикметника – як той, «який зазнав чогось тяжкого, неприємного, дістав фізичну або моральну травму»;

- у значенні іменника – «людина, що дістала фізичну травму, зазнала матеріальних втрат, кривди і т. ін.» [2, с. 903].

Згідно з ч. 1 ст. 55 Кримінального процесуального кодексу України, потерпілим у кримінальному провадженні в Україні вважається фізична особа, якій кримінальними правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальними правопорушенням завдано майнової шкоди [3].

Тобто, сучасне вітчизняне законодавство містить норми, якими до категорії «потерпілий» віднесено не лише фізичних, але й юридичних осіб.

Проблематика допомоги потерпілим від злочину, включно і питання збалансованості процесуально-правового статусу потерпілого, відображена у низці регіональних та міжнародно-правових актів. Підтвердженням цьому є положення Рекомендації Рес (2006) 8 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо допомоги потерпілим від злочинів. Вищезазначений документ до досліджуваної нами категорії відносить фізичну особу, що зазнала шкоди, включаючи фізичні ушкодження або психічні травми, душевні страждання або економічні втрати, спричинені діями або бездіяльністю, які є порушенням норм кримінального права держави-члена. Крім цього, у п.1.1 цього документу також зазначається, що у належних випадках поняттям «потерпілий» також охоплюється і найближчі члени сім'ї або утриманці прямо постраждалої особи [4].

У згаданих вище Рекомендаціях акцентується увага на принципах допомоги потерпілим від злочинів; на самій допомозі, яку має надавати держава досліджуваній категорії осіб; ролі як державних служб, що вступають у контакт із потерпілими, так і спеціальних служб із надання підтримки потерпілим. Окремо наголошується на необхідності державам забезпечувати потерпілим доступ до інформації та до інших засобів правового захисту; страхування; захисту (фізичної та психологічної недоторканності, від повторної віктимізації, захисту таємниці приватного життя), а також конфіденційність, медіацію, інформування громадськості щодо наслідків злочинів та ін.

У нашій державі потерпілий визнається однією з ключових фігур у кримінальному провадженні. На користь такого умовиводу свідчить те, що у чинному Кримінальному процесуальному кодексі України 2012 року (далі – КПК) законодавець приділив йому значну увагу, а саме:

- в переліку основних термінів Кодексу на потерпілого вказується і як на: а) одну із сторін кримінального провадження (п. 19 ст. 3); б) учасника кримінального провадження (п. 25 ст. 3), і як, в) учасника судового провадження (п. 26 ст. 3);

- потерпілому і його представнику окремо присвячений § 4 Глави 3 Кримінального процесуального кодексу України, в якому встановлено права потерпілого і його представника;

- як зазначалось вище, спеціальною нормою (ч. 1 ст. 55) серед інших термінів, що вживаються у Кодексі, надано визначення поняття «потерпілий»;

- законодавчо визначено всього 3 обов'язки потерпілого (ст. 57 КПК) у порівнянні зі значним обсягом прав, серед яких: права потерпілого протягом кримінального провадження (всього 14), права потерпілого під час досудового розслідування – 5 та його можливості під час судового провадження в будь-якій інстанції - 7 (чч.1-3 ст. 56);

- потерпілому гарантована можливість примирення з підозрюваним, обвинуваченим і укладання угоди про примирення на всіх стадіях кримінального провадження (ч. 4 ст. 56 КПК).

Водночас, здійснений нами аналіз вищевказаних норм законодавства свідчить про наявний дисбаланс процесуально-правового статусу потерпілого. Існує ряд прогалин, які

мають бути усунуті для того, щоб забезпечити реальність конституційного принципу рівності, який є ключовою засадою правового статусу людини у демократичній, соціальній, правовій державі.

Так, у Кримінальному процесуальному Кодексі України при визначенні основних термінів, а саме поняття «сторони кримінального провадження», законодавець виокремлює дві із них: 1) до сторони обвинувачення відносить слідчого, керівника органу досудового розслідування, прокурора, а також потерпілого, його представника та законного представника у випадках, установлених Кодексом; 2) до сторони захисту – підозрюваного, обвинуваченого (підсудного), засудженого, виправданого, особу, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їхніх захисників та законних представників (п. 19 ст. 3 Глава 1).

Водночас, у Главі 3 «Суд, сторони та інші учасники кримінального провадження» визначені три сторони кримінального провадження, а саме:

1) сторона обвинувачення – прокурор, орган досудового розслідування, керівник органу досудового розслідування, слідчий органу досудового розслідування та оперативні підрозділи (§ 2 Глави 3 КПК);

2) сторона захисту. До неї законодавець відніс підозрюваного, обвинуваченого; виправданого, засудженого; законного представника підозрюваного, обвинуваченого; захисника (§ 3 Глави 3 КПК);

3) сторона потерпілого і його представника – потерпілий, представник потерпілого, законний представник потерпілого (§ 4 Глави 3 КПК).

Тобто, аналіз змісту вищевказаних положень дає підстави вважати позицію законодавця щодо потерпілого дещо «розмитотою» та такою, що не сприяє належному захисту його прав: в одному випадку потерпілий і його представник разом із слідчим, керівником органу досудового розслідування, прокурором віднесені до сторони обвинувачення (п. 19 ст. 3 Глава 1); у іншому, про що свідчить зміст §§ 2 і 4 Глави 3, розмежує сторону потерпілого і його представника та сторону обвинувачення.

Не існує однозначної відповіді на це питання і серед правників. Зокрема, В. Гончаренко відзначає, що оскільки за природою речей кримінальним правопорушенням заподіяно моральної, матеріальної чи фізичної шкоди потерпілому, то компенсувати її можна лише доказавши провину обвинуваченого. На думку дослідника, потерпілий має знаходитись на стороні обвинувачення, бо за непорушним постулатом презумпції невинуватості доказувати повинен той, хто обвинувачує, а не той, хто захищається [5, с. 76].

Поділяє такий підхід і В. Рогальська, яка при дослідженні змагальності у досудовому провадженні наголошує на тому, що права учасників кримінального процесу не можуть бути абсолютно однаковими; потерпілому мають бути надані лише ті права, які не належать до виняткових прав захисту, а значною мірою сприяють обвинуваченню [6, с. 56]. Тобто, вчений також непрямо відносить потерпілого до сторони обвинувачення.

Окремої уваги потребує питання щодо процесуального визнання особи потерпілою. Так, відповідно до ч. 2 ст. 55 КПК України, права і обов'язки потерпілого виникають в особи з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого. Тобто, як справедливо наголошує дослідник Л. Лобойко, особа автоматично визнається потерпілим – без ухвалення процесуального рішення [7, с. 112]. Водночас, рішення прокурора, слідчого про відмову у визнанні потерпілим приймається у вигляді постанови, яка може бути оскаржена слідчому судді (п. 5 ч. 1 ст. 303 КПК України).

Тобто, вищевказані положення, що містяться в одному законодавчому акті, є колізійними. Підтримуємо тих правників, які наголошують на тому, що не можна не дозволяти те, про що дозвіл учаснику кримінального провадження не надавався.

У цьому плані слід звернутися до досвіду зарубіжних країн, де це питання є врегульованим. Так, наприклад, ст. 87.4 Кримінально-процесуального Кодексу Азербайджанської Республіки визначає, що особа визнається потерпілою з моменту прийняття дізнавачем, слідчим, прокурором чи судом постанови про це. При відсутності на момент порушення кримінальної справи достатніх підстав для визнання особи потерпілою така постанова приймається негайно при наявності достатніх підстав.

Також з моменту признання особи потерпілою посадова особа, яка прийняла таке рішення, повинна вручити потерпілому копії окремих процесуальних документів (постанову про порушення кримінальної справи або про відмову у порушенні кримінальної справи; пос-

танову про визнання особи потерпілою та ін.). При відсутності підстав для перебування її у такій якості дізнавач, слідчий, прокурор чи суд умотивованою постановою припиняють участь такої особи у кримінальному процесі в якості потерпілої (ст. 87.5) [8].

Недостатньо врегульованими на рівні кримінального процесуального законодавства в Україні залишається і питання щодо забезпечення права на захист потерпілого. Про це, зокрема, свідчить зміст ст. 20 КПК України, яка гарантує право на захист тільки підозрюваному, обвинуваченому, виправданому, засудженому, яке полягає у наданні йому можливості надати усні або письмові пояснення з приводу підозри чи обвинувачення, право збирати і подавати докази, брати особисту участь у кримінальному провадженні, користуватися правовою допомогою захисника, а також реалізовувати інші процесуальні права, передбачені вищезазначеним Кодексом. Крім цього, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому його права та забезпечити право на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного ним або призначеного захисника (ч. 2 ст. 20) [3].

Також відповідно до ч. 3 вищевказаної статті, у випадках, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України та/або законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги, підозрюваному, обвинуваченому правова допомога надається безоплатно за рахунок держави.

Водночас, як доводить вітчизняна та світова практика, чи не більше за підозрюваного такої правової допомоги потребує і потерпіла сторона. Звідси аналогічно безоплатна правова допомога за рахунок держави повинна бути гарантована і потерпілому. Крім того, такі гарантії містяться у законодавстві деяких зарубіжних держав, наприклад у Кримінальному процесуальному кодексі Республіки Молдова. У цій державі потерпілому, у випадку відсутності коштів на оплату послуг адвоката, законодавчо гарантовано послуги призначеного захисника (ч. (4) ст. 58, ч.1 п. 19 ст. 60) [9].

В аспекті питання, що розглядається нами, потребує свого упорядкування національне законодавство щодо відшкодування потерпілому шкоди, заподіяної злочиним. Воно має повністю відповідати тим зобов'язанням, котрі Україна взяла на себе при ратифікації міжнародних угод у сфері захисту прав і свобод особи у кримінальному судочинстві. Особливо це питання є актуальним у тому випадку, коли отримати відшкодування від правопорушника неможливо. В таких випадках обов'язок компенсувати збитки покладається на державу як на орган, що не виконав свої обов'язки з підтримки правопорядку та охорони прав і свобод людини. Це дозволяє погодитись із тим, що проте, що суб'єктами, які несуть обов'язок з відшкодування заподіяної злочиним шкоди, є не лише правопорушник, а й держава [10, с. 361].

Єдино можливим варіантом вирішення цього питання вважаємо створення у державі (за прикладом таких країн, як Великобританії, Франції, Польщі) фонду відшкодування збитків особам, потерпілим від злочинів.

Висновки. Отже, задля збалансованості процесуально-правового статусу потерпілого в Україні законодавцю слід внести зміни в чинну нормативно-правову базу, які б передбачали:

- визнання особи потерпілою в установленому процесуальному порядку (наприклад, через постанову – як і у випадку прийняття прокурором, слідчим рішення у вигляді постанови про відмову у визнанні потерпілим);
- віднесення потерпілого до сторони обвинувачення;
- для потерпілого (представника потерпілого) гарантування правової допомоги через центри безоплатної вторинної правової допомоги в державі;
- на законодавчому рівні передбачити можливість запровадження в Україні фонду потерпілих, як інструменту часткового або повного відшкодування завданих потерпілому збитків.

Бібліографічні посилання

1. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 08.08.2018).
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс від 13.04.2012 р. № 4651-VI - ВР. Верховна Рада України. Законодавство України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 12.08.2018).
4. Рекомендація Rec (2006) 8 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо допо-

моги потерпілим від злочинів. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2006_8_2006_06_14.pdf (дата звернення: 13.08.2018).

5. Гончаренко В.Г. Правове становище потерпілого в кримінальному судочинстві України. *Вісник Академії адвокатури України*. 2016. Т. 13. № 2(36). С. 75-79.

6. Рогальська В. В. Змагальність у досудовому провадженні : монограф. Дніпропетровськ : Дніпроп. ун-т внутр. справ. 2012. 172 с.

7. Лобойко Л.М. Кримінальний процес: підруч. Київ : Істина. 2014. 432 с.

8. Уголовно-процесуальний кодекс Азербайджанської Республіки (утвержден Законом Азербайджанской Республики от 14 июля 2000 года № 907-IQ) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 30.11.2018 г.). URL: [https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30420280&show_di=\(дата звернення: 30.11.2018\)](https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30420280&show_di=(дата звернення: 30.11.2018))

9. Уголовно-процесуальний кодекс Республіки Молдова. URL: http://pravo.org.ua/files/____.pdf (дата звернення: 12.11.2018)

10. Татарин І.І. Відшкодування заподіяної злочином шкоди у кримінальному процесі: європейські стандарти і правотворча практика України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. №2(2). С. 358-369.

Надійшла до редакції 28.01.2019

SUMMARY

Bonyak V. O., Kolomojets Y. O. Problem of balance of victim's procedural and legal status in Ukraine. The problems of balancing the legal status of the victim in Ukraine with the status of other participants in criminal proceedings are considered: the constitutional principles on which the procedural and legal status of the victim is based are highlighted; grounded the leading place of the victim in the criminal proceedings; the norms of the domestic criminal procedural legislation are analyzed, which testify to a certain imbalance of the procedural legal status of the victim in comparison with other participants of such a process.

It is substantiated that in order to balance the procedural and legal status of the victim in Ukraine, the legislator needs to make changes to the current legal and regulatory framework, which would envisage:

- recognition of the victim in the established procedural order (for example, through a resolution - as in the case of a prosecutor, investigator's decision in the form of a decision to refuse recognition of the victim);

- attribution of the victim to the party of the charge;

- Removing an investigating officer from the prosecution - to adhere to the principles of equality and justice;

- for the victim (representative of the victim) the possibility of providing legal assistance through centers of free secondary legal aid in Ukraine.

Keywords: *victim, procedural and legal status of the victim, the party of the charge, the party of protection, the party of the victim and his representative.*

УДК 343.32

Нікітенко О.І.©

доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України
(Білоцерківський національний
аграрний університет)

DOI: 10.31733/2078-3566-2018-6-134-137

ТЕОРЕТИЧНЕ ПОНЯТТЯ ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ВНУТРІШНЬОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Досліджено окремі проблеми історичного розвитку кримінального законодавства у сфері внутрішньої безпеки держави, проаналізовано українське законодавство щодо діяльності правоохоронних органів з урахуванням сучасних правоохоронних, інформаційних ризиків. Обґрунтовано авторську позицію у вітчизняній і міжнародній правоохоронній практиці у сфері внутрішньої безпеки України.

Ключові слова: *історичний розвиток, кримінальне законодавство, злочинність, правоохоронні органи, внутрішня безпека, громадські організації, законність і профілактика кримінальних правопорушень.*

© Нікітенко О.І., 2018